

1

Auschwitz, 20 april 1945

Drie maanden geleden ontsnapte ik uit de gevangenis waarin mijn lichaam zat opgesloten, maar ik heb mezelf nog niet kunnen bevrijden uit de gevangenis waarin mijn ziel wordt vastgehouden. Het is alsof ik het blauw-grijs gestreepte uniform nooit heb kunnen afwerpen en geen stap heb kunnen zetten voorbij de hekken met prikkeldraad onder hoogspanning. De bevrijding die ik zoek vereist een ander soort ontsnapping, die ik pas kan bereiken nu ik ben teruggekeerd.

De motregen die valt geeft een griezelig waas aan de grijze, mistige ochtend, net als op de eerste dag dat ik precies op deze plek stond en naar het donkere metalen bord staarde dat me van een afstand wenkte.

ARBEIT MACHT FREI.

Ik haal de brief uit mijn kleine handtas en lees de woorden die ik uit mijn hoofd heb geleerd, waarna ik het pistool tevoorschijn haal en het inspecteer. Het is een Luger P08, net zo een als mijn vader na de Eerste Wereldoorlog als een trofee had bewaard en die hij me had leren gebruiken.

Ik laat mijn handtas op de natte grond vallen, trek mijn blouse recht en stop het pistool in de zak van mijn rok. Bij elke stap in het grind vermengt de geur van verse aarde zich met de regen, maar ik zweer dat ik vlagen opvang van ontbindende lijken en rook van sigaretten, geweren en de crematoria. Huiverend sla ik mijn armen om me heen, en ik adem diep in om mezelf ervan te verzekeren dat de lucht schoon is.

Als ik eenmaal door de poort ben, blijf ik staan. Geen gevloek, gescheld en beledigingen, geen gezwiep van zweepen en doffe klappen van stokken, geen blaffende honden, geen stampende laarzen en geen orkest dat Duitse marsmuziek speelt.

Auschwitz is verlaten.

Terwijl een harde stem in mijn hoofd me probeert tegen te houden, herinnert een zachte fluisterstem me eraan dat dit de dag is waarop ik heb gewacht en dat ik misschien nooit meer een kans krijg als ik nu niet doorzet. Ik loop verder door de lege straat, langs de keuken en het kampbordeel. Ik sla af bij blok 14 en bereik mijn bestemming, met mijn hand tegen mijn andere zak gedrukt om de kralen van de rozenkrans te voelen die ik erin heb gestopt.

Het appelplein. Onze ontmoetingsplek. En hij is er al.

De klootzak staat bij het houten schuilhokje en ziet er nog precies zo uit als ik me herinner: nauwelijks langer dan ik, onbeduidend en bepaald niet indrukwekkend. Hij draagt zijn ss-uniform, dat zelfs in de regen onberispelijk en kreukvrij is, en zijn laarzen glimmen ondanks een paar modderspetters. Zijn pistool hangt op zijn heup en met zijn kraaloojjes kijkt hij me aan als ik op een paar meter afstand blijf staan.

‘Gevangene 16671,’ zegt Fritzsch. ‘Ik zie je liever in strepen.’

Ondanks de vele keren dat ik met deze getallenreeks ben aangesproken sta ik door de manier waarop hij ‘een-zes-zes-zeven-een’ uitspreekt met mijn mond vol tanden. Ik strijk met mijn duim over de tatoeage op mijn onderarm, die een sterk contrast vormt met mijn bleke huid, en vervolgens over de vijf ronde littekens erboven. Dit simpele gebaar stelt me in staat te praten.

‘Mijn naam is Maria Florkowska.’

Hij grinnikt. ‘Heb je nog steeds niet geleerd je grote mond te houden, polak?’

Het eindspel is begonnen. Mijn verstand is mijn koning, mijn pijn is mijn dame, het pistool is mijn toren en ik ben de pion. Mijn

stukken staan opgesteld op dit gigantische schaakbord. Witte pion tegenover zwarte koning.

Fritzsch wenkt me door een ruk met zijn hoofd en wijst naar de kleine tafel die midden op het plein is gezet. Ik zou het schaakbord en de schaakstukken overal herkennen. Onze voetstappen in het grind maken het enige geluid dat er te horen is, tot ik op het punt sta achter de witte stukken plaats te nemen. Zijn stem houdt me tegen.

‘Ben je de voorwaarden van onze afspraak vergeten? Als je van plan bent me te vervelen, zie ik de noodzaak van een eindspel niet in.’

Terwijl hij voor me gaat staan laat hij zijn hand op zijn pistool rusten, en ik adem langzaam in. Op de een of andere manier voel ik me weer als het meisje dat op dit appelplein werd omringd door mannen, die allemaal naar haar keken terwijl ze schaakpartijen speelde tegen de man die een kogel door haar hoofd zou jagen zodra ze schaakmat stond.

Er hangt een zware stilte tussen ons in, totdat het me lukt die te doorbreken. ‘Wat wil je dat ik doe?’

Er komt een goedkeurend gebrom uit zijn keel. Ik veracht mezelf om het feit dat ik het heb veroorzaakt. ‘Meegaandheid staat je veel beter dan brutaliteit,’ zegt hij, en ik kijk naar zijn voeten terwijl hij dichterbij komt. ‘Naar de andere kant.’

Hij neemt mijn witte stukken en het voordeel van de eerste zet net zo gemakkelijk als al het andere dat hij van me heeft afgepakt. Maar ik heb geen voordeel nodig om hem te verslaan.

Ik ga aan de andere kant van het bord zitten en bestudeer de glinsterende waterdruppeltjes op de zwarte stukken. Fritzsch zal openen met het damegambiet. Dat weet ik zeker omdat het mijn lievelingsopening is. Die zal hij ook van me willen afpakken.

En dat is precies wat hij doet. Damepion naar d4. De eenzame witte pion staat twee velden voor zijn rij en probeert al controle te

krijgen over het centrum van het bord. Als mijn zwarte dame pion die van hem ontmoet in het midden, antwoordt hij met een tweede pion links van zijn eerste, waarmee hij de opening afrondt.

Fritzsch laat zijn onderarmen op de tafel rusten. ‘Jouw beurt, 16671.’

Ik slik het ‘*Jawohl, Herr Lagerführer*’ dat op het puntje van mijn tong ligt in. Hij is niet langer mijn kampcommandant en ik zal hem ook niet als zodanig aanspreken.

Terwijl ik zwijg, zie ik zijn mondhoek verstrakken, en ik voel een warme golf van bevrediging door mijn lichaam gaan, die zich vermengt met de kou van deze druilerige ochtend. Terwijl ik naar het bord kijk, zorg ik ervoor dat hij allebei mijn handen kan zien – het pistool blijft opgeborgen in de zak van mijn rok en ligt zwaar op mijn schoot.

Fritzsch kijkt toe terwijl ik mijn hand uitsteek naar mijn volgende pion. Zijn ogen fonkelen, alsof hij verwacht dat ik iets zal zeggen. Iets in me spoort me aan daaraan toe te geven, al was het maar om van hem weg te kunnen komen, en van deze plek, maar dat kan niet, nog niet. Niet totdat de tijd er rijp voor is. Dan zal ik de antwoorden die ik zoek van hem eisen, maar als ik nu te veel in beslag word genomen door die vragen, als ik mijn concentratie verlies...

Nadat ik mijn zet heb gedaan strijk ik mijn vochtige rok glad, waarmee ik mezelf een reden geef om mijn handen onder de tafel te houden. Ze mogen niet beginnen te trillen. Dit spel is te belangrijk. Mijn handen trillen nu nog niet, maar dat kan bij het minste of geringste veranderen.

Speel het spel uit, Maria.

Schaken is mijn spel. Het is altijd mijn spel geweest.

En na al die tijd zal dit spel eindigen zoals ik het wil.

2

Warschau, 27 mei 1941

Vanaf het eerste moment dat ik en mijn familie gevangenzaten in de Pawiak-gevangenis ging er één zin door mijn hoofd: *de Gestapo komt me halen.*

Ineengedoken in een hoek van onze cel trok ik mijn knieën tegen mijn borst en wreef met mijn duim over mijn gespleten onderlip. Eerst dacht ik dat de Duitse geheime politie me niet de moeite waard zou vinden. Als ze één blik op mijn blonde vlecht en grote ogen wierpen, zouden ze me ongevaarlijk achten.

Maar daarvoor was het te laat. Ze hadden al bewijs voor wat ik had gedaan.

Op het stalen eenpersoonsbed met het dunne matras klampte Zofia zich vast aan mama's arm. Er was net een gevangene langs onze cel gestrompeld, en mijn kleine zusje had mama niet losgelaten terwijl ze onafgebroken naar de tralies in de deur staarde. De smeebeden van de man echoden nog na in mijn oren, smeebeden die tot gevolg hadden dat hij werd geschopt en geduwd door de bewakers die hem wegleidden. Uiteindelijk kreeg mama Zofia zover dat ze haar losliet, waarna ze haar goudblonde krullen begon te ontwarren, waarschijnlijk in de hoop haar af te leiden.

Karol daarentegen leek het tafereel waarvan we getuige waren geweest alweer vergeten te zijn. Hij stond op van de vieze vloer en rende naar onze vader aan de andere kant van de cel.

'Ik wil met mijn speelgoedsoldaatjes spelen als we weer thuis zijn, tata,' zei hij.

'Zullen je soldaatjes de nazi's verslaan?'

‘Dat doen ze altijd,’ zei Karol met een grijns. ‘Kunnen we nu naar huis gaan?’

‘Straks,’ antwoordde tata. ‘Straks.’ Maar hij wisselde een blik met mama, dezelfde blik die ze elkaar hadden toegeworpen toen de nazi’s binnenvielen. Een blik vol twijfel.

Ik vroeg me af hoezeer ze me haatten. Ze lieten het niet blijken, maar dat deden ze vast wel – zo niet om henzelf, dan wel om Zofia en Karol. Door mijn daden zaten er twee onschuldige kinderen in de gevangenis. We zaten nog maar een paar dagen opgesloten, maar de zachte, empathische zuchten van mijn ouders, hun vergeefse pogingen om ze gerust te stellen en moed in te praten, het verveelde geklaag van mijn zusje en het hongerige gehuil van mijn broertje drukten me allemaal met mijn neus op het feit dat ik verantwoordelijk was voor onze ellende.

Terwijl Karol op tata’s schoot klom, werd mijn aandacht getrokken door een nieuw geluid. Voetstappen.

Mijn ouders staken hun armen naar elkaar uit – een klein, simpel gebaar, maar ze maakten het alsof ze één waren. Ze bewogen tegelijkertijd, in hetzelfde tempo, perfect synchroon. Ze waren twee helften van één geheel. Hun handen raakten elkaar even aan voordat ze naar mij keken. Ik wilde dat ze dat niet deden, want door de blik in hun ogen klemde ik mijn armen nog steviger om mijn knieën.

Mama stuurde Zofia en Karol naar het voeteneinde van het bed, alsof het roestige stalen frame hen kon beschermen, terwijl tata op zijn plek bleef staan. Toen hij te veel gewicht plaatste op zijn slechte been, vertrok zijn gezicht en zette hij zijn hand tegen de muur om zichzelf te stabiliseren. Stilte vulde de kleine ruimte terwijl het gestamp van laarzen dichterbij kwam. Toen ging onze celdeur krakend open en verschenen er twee bewakers. Een van hen wees naar mij, een gebaar dat mijn hart net zo snel liet kloppen als de woorden die erbij werden uitgesproken.

‘Jij, meekomen.’

Al die tijd had ik me voorgenomen dat wanneer de bewakers me zouden komen halen, ik ze zou gehoorzamen om mishandeling te voorkomen. Maar plotseling kon ik me niet verroeren.

Tata schoot naar voren. Ik wist niet hoe hij erin slaagde op zijn benen te blijven staan, maar het lukte hem totdat een bewaker hem tegen de vloer sloeg.

Mama hield me tegen haar borst, tussen haar en de muur in, om me af te schermen. ‘Raak haar niet aan!’ schreeuwde ze. Haar geschreeuw weerklonk door de kleine ruimte en was nog steeds te horen nadat haar hoofd naar achteren werd getrokken. Ze hield me nog steviger in haar armen, maar ik zag hoe de bewaker aan haar haar trok, en hij rukte ons weg van de muur en maakte me los uit haar greep.

Ik draaide en kronkelde – een instinctieve reactie, hoewel die geen enkele zin had – terwijl ze me de cel uit sleepten, alsof mijn tegenstribbelingen slechts een klein ongemak vormden, en daarna smeten ze de deur dicht en sloegen zware handboeien om mijn polsen. Het geschreeuw van mijn familie werd steeds vager toen ze me afvoerden. Er kwam een onheilspellende gedachte in me op en ik vroeg me af of ik ooit nog zou terugkeren.

Bij elke voetstap klonk een plof en gerinkel terwijl we door de lange, koude gangen liepen. Zelfs mijn eigen ademhaling klonk luid. De lucht rook naar metaal, bloed, zweet en God wist wat nog meer. Als lijden een geur had, zou het ruiken als deze plek.

Toen de ene bewaker de deur opendeed, duwde de andere me over de drempel. Ik kwam terecht in een wereld die baadde in fel licht en strompelde verblind verder totdat een volgende duw opnieuw duisternis bracht. Knipperend met mijn ogen zag ik dat ik in een kleine vrachtwagen zat, op een bankje langs de zijkant. Over de laadbak was een grote, zwarte doek gespannen, waardoor ik niet naar buiten kon kijken, en toen het voertuig plotseling

optrok, viel ik bijna van mijn plek. De gevangenen die dicht tegen me aan zaten voorkwamen dat ik mijn evenwicht verloor terwijl de wagen hobbelen door de straten van Warschau reed.

De rit duurde niet lang. Toen ik met een genadeloze ruk naar buiten werd getrokken stond ik voor Aleja Szucha 25 – het hoofdkwartier van de Gestapo aan de Szucha Boulevard.

Ik kneep mijn ogen dicht omdat ik de zonneshijm en het massieve gebouw met de wapperende nazivlaggen, die felrood afstaken tegen de grijze stenen, niet kon verdragen. Een van de bewakers zei iets over een Pools zwijn en lopen, dus volgde ik de Pawiak-gevangenen over de binnenplaats het gebouw in en daarna een trap af naar de verdoemenis. Elke stap die ik zette in de smalle, smerige, grauwe gangen bracht me dieper in de ingewanden van Szucha, totdat we aankwamen bij een lege cel. Een bewaker greep me vast en gniffelde toen ik terugschrok, maar hij verwijderde slechts mijn handboeien en zei dat ik in de rij naar de ‘tram’ moest gaan staan – ik nam aan dat hij de rij houten stoelen bedoelde die achter elkaar waren opgesteld in de richting van de muur achter in de cel.

De ijzeren deur viel met een klap dicht. De kleine ruimte stonk zo erg naar bloed en urine, de geur van doodsangst, dat ik bijna moest kokhalzen, en de houten vloer was door beide glad.

Ik was de jongste gevangene.

Ik ging zitten op een kleine, harde stoel achter een vrouw wier linkerarm opgezwollen was, onder de blauwe plekken zat en slap langs haar lichaam hing. Waarschijnlijk gebroken. Ik staarde naar de achterkant van haar hoofd, bang om me te verroeren, bang om adem te halen.

Vanuit mijn ooghoeken – ik draaide mijn hoofd niet om – zag ik dat er naast me iets in de zwarte verf was gekerfd. Misschien een naam. Misschien een heldhaftige boodschap over vrijheid en onafhankelijkheid. Misschien krassen van nagels van een gevangene

die werd weggesleept voor het zoveelste verhoor, een gevangene die doodsbang was dat hij deze keer zou breken.

Een ander geluid overstemde de oppervlakkige ademhalingen om me heen. Ik keek op naar een open raampje, waar ik opgewonden stemmen van boven doorheen hoorde. Het geschreeuw van een ondervrager, het doodsbange gemompel van een gevangene, daarna gekraak, gekrijs, gesnik. Het was bijna erger om naar martelingen te moeten luisteren dan ze zelf te ondergaan.

Een voor een haalden de bewakers de gevangenen uit de cel. In een vergeefse poging kalm te blijven sloot ik mijn ogen en haalde diep adem. In en uit, gecontroleerd. Maar mijn neusgaten werden alleen maar gevuld met de stank van bloed en urine op de plakkerige vloer en van vieze, ongewassen lichamen. Iedere keer wanneer een bewaker een gevangene kwam halen ging mijn hart opnieuw als een razende tekeer uit angst dat ze mijn naam zouden noemen.

Maar toen ik mijn naam uiteindelijk hoorde, bleef mijn hart abrupt stilstaan.

‘Maria Florkowska.’

Ik voelde me licht worden in mijn hoofd. Mijn lichaam zat als genageld in de tram, met mijn gezicht naar voren, altijd naar voren, en opeens zou ik er alles voor overhebben om de rest van mijn leven op mijn plek te blijven zitten in plaats van naar de verhoorkamer gebracht te worden. Maar ik moest mijn familie en de verzetsleden beschermen. Ik zei snel een gebedje op om kracht te krijgen en stond op.

Boven moest ik plaatsnemen achter een rechthoekige tafel met mijn rug naar een portret van Hitler. Twee bewakers stonden vlak bij me terwijl ik mijn omgeving in me opnam. Achter een bureau in de hoek zat een onbewogen vrouw die haar vingers op de toetsen van een typemachine liet rusten. Verder was de kamer leeg, afgezien van de achterwand die volhing met zwepen, rubberen wapenstokken en andere martelinstrumenten.

Onder de tafel sloeg ik mijn handen in elkaar in een poging het trillen te stoppen.

De deur ging open om de komst van mijn ondervrager aan te kondigen. Sturmbannführer Ebner, dezelfde man die ons had gearresteerd.

Na de Duitse invasie in 1939, toen het weer veilig was geweest om tevoorschijn te kruipen uit de kelder van ons appartementengebouw, had ik buiten een dood paard op de grond zien liggen. Vogels hadden zijn karkas aan flarden gescheurd, zijn vlees, spieren en pezen van de botten gerukt, waarna ze de grond rood en het dier verminkt hadden achtergelaten. Toen Ebner tegenover me ging zitten, nam ik zijn uiterlijke kenmerken in me op, van zijn vroegtijdige kaalheid tot zijn arendsneus, en ik kon het beeld van die vogels en dat karkas niet van me afschudden.

‘Ik ben Wolfgang Ebner.’ Zijn stem klonk luchtig, alsof we oude bekenden waren die elkaar na lange tijd weerzagen. ‘En jij bent Maria Florkowska, toch?’

Ik vond het vreselijk om mijn naam uit zijn mond te horen, maar ik ontkende noch bevestigde het. Toen de typemachine begon te ratelen schrok ik op en ik hoopte dat Ebner het niet had gemerkt.

‘Of moet ik je Helena Pilarczyk noemen?’

Er klonk een spoortje sarcasme door in zijn woorden en hij gooide een groene identiteitskaart op tafel. Mijn valse *Kennkarte*. Hij vouwde hem open en onthulde de gefabriceerde gegevens en vervalste overheidsstempels rond mijn pasfoto en handtekening. Toen ik niets zei, schoof Ebner de *Kennkarte* opzij.

‘Als ik het me goed herinner, spreek je vloeiend Duits, maar ik kan een tolk laten halen als je deze zaak liever in je moedertaal wilt afhandelen.’

Een tolk zou het proces hebben vertraagd, maar ik wilde dat er zo snel mogelijk een eind aan kwam. ‘Ik spreek al mijn hele leven